

УДК 342.951:349.6(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.2.33>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Омаров А.А.,*аспірант кафедри державно-правових дисциплін**юридичного факультету**Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

ORCID: 0009-0000-4525-247X

Омаров А.А. Правові засади забезпечення екологічної безпеки України.

Стаття присвячена дослідженню правових засад забезпечення екологічної безпеки України. Встановлено, що забезпечення екологічної безпеки є конституційним обов'язком держави та у тій чи іншій мірі справою всіх громадян як членів суспільства. Держава, будучи базовим суб'єктом забезпечення такої безпеки повинна діяти у відповідності до чіткого алгоритму дій, передбаченого чинним законодавством України. Тому законодавча складова у межах такої діяльності є визначальною, оскільки саме цей аспект механізму правового регулювання сприяє формулюванню якісних адміністративно-правових норм та створенню відповідного правового підґрунтя.

Акцентовано увагу на тому, що забезпечення екологічної безпеки та рівноваги в Україні виступає як одна з пріоритетних задач, далекосяжного характеру. Саме тому актуального значення має проблематика забезпечення функціонування чіткого механізму адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення екологічної безпеки України. Тому у цій системі особливого значення має Конституція України як Основний Закон держави та суспільства, що заклав потужний фундамент урегулювання базових блоків суспільних відносин та здійснив суттєвий вплив на становлення цілісного та ефективного механізму адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення екологічної безпеки України. Доведено, що Конституція України створює базові засади для формування механізму адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення екологічної безпеки України з точки зору формування та закріплення адміністративно-правових норм, а також породження виникнення на їх базі адміністративно-правових відносин з усіма їхніми складовими елементами. При цьому наведений механізм не може функціонувати без обов'язку держави в екологічній сфері, який реалізується у межах базових правових форм: правотворча, правоустановча, правореалізаційна тощо. Це вказує на те, що поява адміністративно-правових норм у сфері забезпечення екологічної безпеки здійснюється на підставі безпосередньо покладених на державу конституційних обов'язків, у тому числі й у сфері правотворчості. Зокрема, у межах такого процесу держава, спираючись на базові положення Конституції, повинна ухвалити відповідні адміністративно-правові норми, що будуть формувати основу для ефективного публічного адміністрування у сфері забезпечення екологічної безпеки України.

Зроблено висновок, що на сьогодні правові засади забезпечення екологічної безпеки являють собою засновану на Конституції України та документах державного стратегування розгалужену систему нормативно-правових актів та інших джерел права, що у сукупності передбачають вжиття дієвих та ефективних заходів, спрямованих на забезпечення захищеності держави, суспільства та окремої людини від дії негативних чинників та загроз в екологічній сфері. Правові засади забезпечення екологічної безпеки є основою функціонування цілісного механізму адміністративно-правового регулювання у сфері екологічної безпеки України.

Ключові слова: екологічна безпека, правові засади екологічної безпеки, національна безпека.

Omarov A.A. Legal principles of ensuring environmental safety of Ukraine.

The article is devoted to the study of the legal principles of ensuring environmental safety in Ukraine. It is established that ensuring environmental safety is a constitutional obligation of the state and to one degree or another the business of all citizens as members of society. The state, being the basic subject of ensuring such safety, must act in accordance with a clear algorithm of actions provided for by the current legislation of Ukraine. Therefore, the legislative component within the framework of such activities is decisive, since it is this aspect of the mechanism of legal regulation that contributes to the formulation of high-quality administrative and legal norms and the creation of an appropriate legal basis.

Attention is focused on the fact that ensuring environmental safety and balance in Ukraine is one of the priority tasks of a far-reaching nature. That is why the issue of ensuring the functioning of a clear mechanism of administrative and legal regulation in the field of ensuring environmental safety in Ukraine

is of urgent importance. Therefore, in this system, the Constitution of Ukraine is of particular importance as the Fundamental Law of the state and society, which laid a powerful foundation for regulating the basic blocks of social relations and had a significant impact on the formation of a holistic and effective mechanism of administrative and legal regulation in the field of ensuring the environmental security of Ukraine. It is proved that the Constitution of Ukraine creates the basic principles for the formation of a mechanism of administrative and legal regulation in the field of ensuring the environmental safety of Ukraine from the point of view of the formation and consolidation of administrative and legal norms, as well as the generation of the emergence of administrative and legal relations with all their constituent elements on their basis. At the same time, the above mechanism cannot function without the duty of the state in the environmental sphere, which is implemented within the framework of basic legal forms: law-making, law-establishing, law-implementing, etc. This indicates that the emergence of administrative and legal norms in the field of ensuring environmental safety is carried out on the basis of constitutional duties directly assigned to the state, including in the field of law-making. In particular, within the framework of such a process, the state, relying on the basic provisions of the Constitution, must adopt the relevant administrative and legal norms that will form the basis for effective public administration in the field of ensuring the environmental safety of Ukraine.

It was concluded that today the legal principles of ensuring environmental security represent an extensive system of regulatory legal acts and other sources of law based on the Constitution of Ukraine and state strategy documents, which together provide for the adoption of effective and efficient measures aimed at ensuring the protection of the state, society and the individual from the action of negative factors and threats in the environmental sphere. The legal principles of ensuring environmental security are the basis for the functioning of a holistic mechanism of administrative and legal regulation in the field of environmental security of Ukraine.

Key words: environmental security, legal principles of environmental security, national security.

Постановка проблеми. Забезпечення екологічної безпеки є конституційним обов'язком держави та у тій чи іншій мірі справою всіх громадян як членів суспільства. Держава, будучи базовим суб'єктом забезпечення такої безпеки, повинна діяти у відповідності до чіткого алгоритму дій, передбаченого чинним законодавством України. Законодавча складова у межах такої діяльності є визначальною, оскільки саме цей аспект механізму правового регулювання сприяє формуванню якісних адміністративно-правових норм та створенню відповідного правового підґрунтя. Крім того, зосередження уваги на фундаментальних законодавчих актах є важливим з огляду на те, що вони визначають магістральні напрями подальшого розвитку законодавства, а це є важливим в аспекті подальшого формування цілісного механізму адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення екологічної безпеки в Україні.

Метою статті є дослідження правових засад забезпечення екологічної безпеки України.

Стан опрацювання. Окремими аспектами, пов'язаними з адміністративно-правовими засадами управління у сфері забезпечення екологічної безпеки займалися такі наукові як О.І. Безпадова, Л.О. Ємець, Т.Є. Кагановська, І.Д. Казанчук, Д.М. Лук'янець, Д.В. Лазаренко, І. Личенко, Л.О. Остапенко та ін. У той же час, формуванню цілісного механізму адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення екологічної безпеки як різновиду національної безпеки України уваги приділялося набагато менше, а актуальність такої наукової розвідки з огляду на відповідні загрози не зменшується, а натомість – дедалі зростає.

Виклад основного матеріалу. Базові законодавчі акти у сфері забезпечення екологічної безпеки ухвалено на зорі незалежності та до ухвалення чинної Конституції України [1]. Після її ухвалення почався процес (не завжди послідовний та сталий) щодо приведення цього законодавства до базових положень конституційного тексту. Все це було викликано тією обставиною, що Конституція України на час її ухвалення була прогресивним документом, який суттєво випередив ті засадничі положення, що існували у межах національної правової системи до ухвалення Конституції України. Це твердження стосується й екологічної сфери, яка у першу чергу завдяки Конституції України отримала свої чітко окреслені параметри розвитку, що знаходять своєї концентроване втілення у забезпеченні екологічної безпеки як виду національної безпеки. Все це дало змогу прискорити процеси відповідного реформування, спираючись на такі конституційні цінності як верховенство права, стабільність, захищеність та рівновага, що у сучасному світі виступають фундаментом для розвитку державності, суспільного прогресу та гарантування життєво важливих інтересів кожної людини.

Незважаючи на те, що Закон України «Про оборону України» [2] про екологію безпосередньо не говорить, він оперує, наприклад, такими дотичними до неї категоріями як узбережжя, повітряний простір тощо. Безперечно, ідеться про напад на них, проте у такому випадку загрози в екологічній

сфері не допустити не можна. Також окремо можна говорити і про забезпечення воєнної безпеки, що здійснюється за посередництвом оборонних заходів. Стаття 58 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [3] стосується питань пов'язаних з вимогами екологічної безпеки стосовно військових, оборонних об'єктів та військової діяльності. Наведена стаття закріплює організаційно-правові засади реалізації екологічної безпеки у сферах дотичних як до питань оборони, так і до питань воєнної, а отже і національної безпеки України. Недоліки відповідних законодавчих актів пов'язані передусім з тим, що вони розроблялись та ухвалювались на зорі незалежності та до ухвалення Конституції України. У зв'язку з цим, вони не повною мірою відповідають реаліям сьогодення. Безперечно, певні зміни до них вносились, пов'язані з новими підходами, закладеними на той час Основним Законом України, а в подальшому значними подіями суспільного життя та відповідними безпековими викликами. Проте слід констатувати, такі локальні зміни не здатні повною мірою створити оновлене законодавство про екологічну безпеку як невід'ємну часту національної безпеки України.

Забезпечення екологічної безпеки та рівноваги в Україні виступає як одна з пріоритетних задач, далекосяжного характеру. Саме тому актуального значення має проблематика забезпечення функціонування чіткого механізму адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення екологічної безпеки України. При чому слід виходити з того, що у цій системі особливого значення має Конституція України як Основний Закон держави та суспільства, що заклав потужний фундамент урегулювання базових блоків суспільних відносин та здійснив суттєвий вплив на становлення цілісного та ефективного механізму адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення екологічної безпеки України.

Отже, Конституція України [1] заклала базові засади для формування цілісного механізму адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення екологічної безпеки як пріоритетного та провідного виду безпеки національної. І хоча Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року [3] ухвалено задовго до розробки, прийняття та набуття чинності Конституцією України (28 червня 1996 року), проте саме після ухвалення Основного Закону України суттєвим чином було активізовано процес внесення змін до цього Закону та забезпечено його подальшу модифікацію, яка у тому числі і стосується удосконалення функціонування механізму адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення екологічної безпеки України.

Слід вказати на те, що у системі вибудовування цілісного механізму адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення екологічної безпеки провідне місце займають засади конституційного ладу України, що у концентрованому вигляді зафіксовано у Розділах першому, третьому та тринадцятому Основного Закону України. Перший розділ Конституції України слід розглядати у контексті оформлення організації та функціонування органів публічної влади та формування механізму дотримання і реалізації прав і свобод людини та громадянина. Наведене може бути застосовано і до питань побудови цілісного механізму адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення екологічної безпеки України. Тому, доцільно й необхідно говорити про конституційно-правове регулювання основ екологічних відносин, що у першу чергу включають у себе відносини забезпечення екологічної безпеки та формування правового механізму такого забезпечення. Вищевказаний підхід слід вважати правильним, оскільки саме Конституція та закріплений нею конституційний лад є найоптимальнішою моделлю динамічного розвитку держави та суспільства, що ураховують досягнення сучасного конституціоналізму.

У свою чергу, Т.Є. Кагановська та В.О. Серьогін указують на те, що зміцнення системи багаторівневого управління в Україні відповідно до європейських стандартів є важливим як у сучасних умовах воєнного стану, так і для здійснення повоєнної відбудови та відновлення України, для інтеграції країни до Європейського Союзу. Конституція закладає підвалини здійснення та фіналізації реформи територіальної організації публічної влади, яка повинна призвести до результату, який є комплексним, збалансованим та таким, що відповідає сучасним викликам, у тому числі враховує негативні наслідки війни в частині економіки, екології, демографії, інфраструктури тощо [4, с. 27]. З цього приводу можна зробити висновок, що Конституція України, формуючи систему організації та функціонування органів публічної влади, систему прав людини, у тому числі й в екологічній сфері, а також приділяючи увагу безпосередньо екологічним питанням та питанням екологічної безпеки виступає основою для формування механізму адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення екологічної безпеки України.

Отже, як видно, Конституція України [1] створює базові засади для формування механізму адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення екологічної безпеки України з точки зору формування та закріплення адміністративно-правових норм, а також породження виникнення на їх базі адміністративно-правових відносин з усіма їхніми складовими елементами. При цьому на-

ведений механізм не може функціонувати без обов'язку держави в екологічній сфері, який реалізується у межах базових правових форм: правотворча, правоустановча, правореалізаційна тощо. Це вказує на те, що поява адміністративно-правових норм у сфері забезпечення екологічної безпеки здійснюється на підставі безпосередньо покладених на державу конституційних обов'язків, у тому числі й у сфері правотворчості. Зокрема, у межах такого процесу держава, спираючись на базові положення Конституції, повинна ухвалити відповідні адміністративно-правові норми, що будуть формувати основу для ефективного публічного адміністрування у сфері забезпечення екологічної безпеки України.

Також варто констатувати і те, що засади конституційного ладу, які у правовій доктрині називають «конституцією для конституції» формують основу для докладного регулювання питань, пов'язаних з екологічною безпекою у доволі рівномірному та збалансованому форматі. Ідеться про фіксацію на конституційному рівні всіх базових складових, потрібних для оптимальної побудови та подальшого функціонування механізму адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення екологічної безпеки. У цьому випадку слід говорити про те, що і в засадах конституційного ладу, і у всьому тексті Конституції формується основа для врахування та реагування як на вже існуючі загрози в екологічній сфері, так і на всі можливі та потенційні загрози у цій сфері. Так, стосовно вже існуючої і відомої загрози у сфері екологічної безпеки передбачено формування відповідного механізму у статті 16 Основного Закону України: «Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави» [1]. Разом із тим, у цій нормі, де йдеться про відому з 1986 року загрозу вказано і на потребу у формуванні механізму забезпечення екологічної безпеки, що буде, базуючись на досвіді подолання вже відомої загрози, більш ефективно реагувати на будь-які інші загрози в екологічній сфері, у тому числі й ті нові, що викликані бойовими діями на території України.

Закон України «Про систему громадського здоров'я» від 6 вересня 2022 року № 2573-IX [5] оперує терміном техніко-екологічна безпека та іншими видами безпеки, що дотичні до питань забезпечення екологічної безпеки України. Взагалі цей Закон, на підставі якого втратив чинність Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» максимально щільно оперує безпековою термінологією, що у сучасних умовах слід визнати абсолютно доцільним.

Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8 лютого 1995 року № 39/95-ВР [6] подає забезпечення радіаційної безпеки у контексті реалізації відповідних екологічних програм. Попри самостійне значення цього виду безпеки, він все ж таки має найсерйозніший взаємозв'язок саме з екологічною безпекою України. На підставі цього цей Закон можна також розглядати у системі правового забезпечення екологічної безпеки України.

Висновки. До правових засад забезпечення екологічної безпеки слід віднести і Закон України «Про управління відходами» від 20 червня 2022 року № 2320-IX [7], який визначає правові, організаційні, економічні засади діяльності щодо запобігання утворенню, зменшення обсягів утворення відходів, зниження негативних наслідків від діяльності з управління відходами, сприяння підготовці відходів до повторного використання, рециклінгу і відновленню з метою запобігання їх негативному впливу на здоров'я людей та навколишнє природне середовище. У цьому випадку йдеться про запобігання виникнення загроз у першу чергу екологічній безпеці України.

Безперечно, у сфері забезпечення екологічної безпеки діють також й інші закони та підзаконні нормативно-правові акти, а також інші джерела адміністративного права, які будуть аналізуватися у подальших розділах цієї дисертації. У цьому підрозділі вказано на ті, що є визначальними та ключовими у цій сфері. На підставі викладеного можна констатувати той факт, що на сьогодні правові засади забезпечення екологічної безпеки являють собою засновану на Конституції України та документах державного стратегування розгалужену систему нормативно-правових актів та інших джерел права, що у сукупності передбачають вжиття дієвих та ефективних заходів, спрямованих на забезпечення захищеності держави, суспільства та окремої людини від дії негативних чинників та загроз в екологічній сфері. При чому правові засади забезпечення екологічної безпеки є основою функціонування цілісного механізму адміністративно-правового регулювання у сфері екологічної безпеки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.
4. Кагановська Т.Є., Серьогін В.О. Багаторівневе управління: загальна теорія і шляхи реалізації в Україні в контексті євроінтеграції. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Право». Випуск 39, 2025. С. 10-33. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-39-01>.
5. Про систему громадського здоров'я: Закон України від 6 вересня 2022 року № 2573-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 26. Ст.93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text>.
6. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 8 лютого 1995 року № 39/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 12. Ст. 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
7. Про управління відходами: Закон України від 20 червня 2022 року № 2320-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 17. Ст. 75. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 1.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026

© Омаров А.А., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0